

Stanislav Buchta

Je samozásobiteľstvo na Slovensku už mŕtvou aktivitou?

Is the subsistence farming already a dead activity in Slovakia?

Abstract Article deals with qualitative and quantitative analysis of subsistence activities in Slovakia. It analyses development of small farms (natural persons registered and non-registered) from structural farm surveys from years 2010 and 2013. Comparison of presented censuses indicates tendency contributing to extensive production of subsistence farms in less productive agricultural areas and on the contrary the trend more leading to intensification in productive areas. According to commodity balance sheets the large share of subsistence activities manifests in vegetable production. Self-suppliers operated in animal production do not have such strong position yet. Within subsistence activities occur specific evolutionary proportional changes leading to moderate restructure of these activities. In farms of natural persons it occur decline of farm numbers and growth of their average size. Original subsistence potential of the rural, characteristic for the end of 20th century, gradually transforms and modifies but on the other hand this phenomenon still survives and its activities restructuring into another qualitative forms, plains and proportions.

Keywords subsistence activities – rural development – farms of registered and unregistered natural persons-households – structural farm surveys 2010 and 2013 – commodity situation and outlook reports – restructure of small farms production

Abstrakt Príspevok sa zaoberá kvalitatívnou a kvantitatívnou analýzou fenoménu samozásobiteľských aktivít na Slovensku. Analyzuje vývoj malých fariem (fyzické osoby registrované a neregistrované) zo štrukturálnych zisťovaní fariem z rokov 2010 a 2013. Porovnanie uvedených cenzov naznačilo tendenciu smerujúcu k extenzifikácii produkcie samozásobiteľských fariem v menej produkčných poľnohospodárskych oblastiach a naopak trend smerujúci skôr k intenzifikácii v produkčných oblastiach. Vysoký podiel samozásobiteľských aktivít podľa komoditných bilancií sa prejavuje pri produkcii zeleniny. V živočíšnej výrobe samozásobitelia už nemajú tak silné postavenie. V samozásobiteľských aktivitách dochádza k určitým vývojovým proporčným zmenám smerujúcich k miernej reštrukturalizácii týchto aktivít. U fariem fyzických osôb dochádza k poklesu počtu fariem a rastu ich priemernej veľkosti. Pôvodný samozásobiteľský potenciál vidieka typický pre koniec 20. storočia sa postupne transformuje a mení, ale na druhej strane tento fenomén stále prežíva a jeho aktivity sa reštrukturalizujú do iných kvalitatívnych foriem, rovín a proporcií.

Kľúčové slová samozásobiteľské aktivity - rozvoj vidieka - farmy registrovaných a neregistrovaných fyzických osôb-domácností - štrukturálne zisťovanie fariem 2010 a 2013 - komoditné situačné a výhľadové správy - reštrukturalizácia produkcie malých fariem

Po roku 1989 sa na vidieku už stabilizovali značne diferencované skupiny fyzických osôb hospodáriacich na pôde. Postupne sa vykryštalizovali do dvoch hlavných typových štruktúr a to na farmy registrovaných fyzických osôb a farmy neregistrovaných fyzických osôb. Pri cenzu v roku 2013 bolo oslovených 17 471 jednotiek z toho bolo 7 576 domácnosti a 9 895 registrovaných jednotiek (3 228 právnických osôb a 6 667 fyzických osôb)¹. Podiel obhospodarovanej poľnohospodárskej pôdy fyzických osôb (registrovaných i neregistrovaných) tvoril v roku 2013 19,4 % z celkovej výmery všetkých fariem. Farmy registrovaných fyzických osôb v roku 2013 obhospodarovali 310 168,8 ha p. p., pracovalo tu 12 187 osôb a obhospodarovali 16,3 % z celkovej výmery všetkých fariem. Farmy neregistrovaných fyzických osôb v sledovanom roku obhospodarovali 58 703,13 ha p. p., pracovalo tu 28 187 osôb a obhospodarovali 3,1 % z celkovej výmery všetkých fariem. Ide o veľmi diferencovanú podnikateľskú štruktúru (zahrňujúcu samozásobiteľské a polosamozásobiteľské farmy), ktorá sa v najbližšej budúcnosti bude ďalej vnútorne reštrukturalizovať a transformovať. Z hľadiska trhovej produkcie je najvýznamnejšia prvá skupina fariem registrovaných fyzických osôb. Najčastejšie ide o skupinu roľníkov s ďalšími doplnkovými príjmami, ale v niektorých prípadoch ide i o silné podnikateľské subjekty.

Metodický postup

Práca je založená na sekundárnej analýze „tvrdých dát“ zo Štrukturálneho zisťovania fariem a Situačných a výhľadových správ. Primárnym zdrojom dát boli výsledky Štrukturálneho zisťovania fariem (roky 2010 a 2013), Situačných a výhľadových správ, štatistických databáz ŠÚ SR a ďalšie sekundárne spracované kvantifikované údaje. Týmto spôsobom sa získali relevantné údaje a dáta relatívne širokospektrálneho záberu. Z analýzy bol zrejмый vývoj a štruktúra poľnohospodárskych aktivít samozásobiteľského, resp. polo samozásobiteľského charakteru a súčasne čiastočne pomohla identifikovať latentný širší ľudský potenciál v poľnohospodárstve. Druhým zdrojom bola analýza „mäkkých“ dát z dostupnej literatúry zaoberajúce sa sledovanou problematikou. V práci boli použité konkrétne metódy a techniky založené na analýze štatistických údajov a komparatívnej analýze kvalitatívnych zdrojov.

Vlastná práca

Podnikateľská reštrukturalizácia a samozásobiteľské aktivity - diskontinuita vývoja slovenského vidieka v druhej polovici 20. a začiatku 21 storočia

Samozásobiteľské poľnohospodárstvo (subsistenčné poľnohospodárstvo, „subsistence agriculture“) vyrába potraviny pre vlastnú spotrebu poľnohospodárov a len relatívne malé

¹ V roku 2010 bolo oslovených 22 445 domácností a 11 640 registrovaných jednotiek, čo bolo oproti cenzu z roku 2001 výrazne nižší počet spravodajských jednotiek (v roku 2001 boli zozbierané údaje od 17 236 registrovaných jednotiek a 786 838 domácností). Nižší počet analyzovaných neregistrovaných fyzických jednotiek bolo zapríčinené zvýšením minimálnych prahových hodnôt (oproti cenzu z roku 2001), stanovených pre farmu v Slovenskej republike.

prebytky idú na trh². Doucha (in. Alnerová L., 2008) rozdeľuje poľnohospodárske podniky na subsistenčné, rodinné farmy a veľkovýrobné podniky. Veľkovýrobné podniky ďalej rozdeľuje na individuálne farmy, obchodné spoločnosti, družstvá a agrokombináty. Podľa neho subsistenčné farmy prevládajú v Poľsku. Rodinné farmy prevažujú vo väčšine krajín Európskej únie³. Na Slovensku obhospodarujú približne 16,3 % poľnohospodárskej pôdy (keď je operacionalizujeme ako registrované fyzické osoby).

Blaas G. (2003) zisťuje, na základe cenzových údajov z roku 2001, že aj počas procesu vlastníckej transformácie poľnohospodárstva po roku 1990 pokračuje duálny charakter farmovej štruktúry, založený v období kolektívizácie. V modifikovanej podobe sa prejavuje aj v segmente fariem fyzických osôb, čo znamená, že veľký počet drobných hospodárstiev obhospodaruje malý podiel celkovej výmery poľnohospodárskej pôdy, kým malý počet veľkých fariem má prevažujúci podiel na celkovej pôde. Podľa tohto autora štruktúra individuálnych hospodárstiev (fariem fyzických osôb), ktorá vznikala v procese vlastníckej transformácie poľnohospodárstva po roku 1990 je aj z hľadiska dichotómie medzi trhovo zameranými a samozásobiteľskými farmami podstatne diferencovanejšia ako bývala pred obdobím kolektívizácie. Inými slovami, polarizácia hospodárstiev na samozásobiteľské a komerčne orientované je teraz oveľa výraznejšia ako bývala v čase tradičnej roľníckej štruktúry. Zo sociálnej analýzy hospodárstiev registrovaných fyzických osôb v období transformácie tiež vyplynulo, že ide prevažne o podnikateľskú aktivitu individuálnych členov domácností (pre ktoré je charakteristická pluralita zdrojov príjmov) a tieto hospodárstva nemajú charakter rodinných fariem.

Existuje tiež vymedzenie tzv. polosamozásobiteľského poľnohospodárstva (semi-subsistence farm), podľa ktorého ide o taký poľnohospodársky podnik, ktorý uvádza na trh menej ako 50 % svojej výroby a zvyšok výroby slúži na vnútornú spotrebu. Približne 5,8

² Krajným typom samozásobiteľstva je podľa Librovej H. (2006) koncept „dobrovoľnej skromnosti“ ktorý popisuje ekologicky priaznivý životný štýl, ktorý spočíva v nevynútenej striedanosti a skromnosti. Dobrovoľná skromnosť je skôr model správania, ku ktorému sa môžeme len približovať. Dobrovoľne skromných ľudí je veľmi málo a po rokoch zo svojich zásad skôr zľavujú. Dobrovoľná skromnosť ako reálny spôsob života je takmer zanedbateľná a nezreteľná. Ale to neznamená, že nemá význam. Dôslednému samozásobiteľovi sa môže stať, že sa jeho život zúži len na samotnú fyzickú reprodukciu a nezostane mu energie a čas na nič iného resp. na iné aktivity. Trend k dobrovoľnej skromnosti nemôžeme štatisticky uchopiť, je príliš subtilný.

³ Na Slovensku však stále napríklad nie je zadaný ani pojem, čo to vlastne rodinná farma je. V Koncepcii podpory pre malých, mladých a rodinných farmárov (2014) je rodinný farmár definovaný ako samostatne hospodáriaci roľník, fyzická osoba, ktorá spĺňa podmienky mikro - alebo malého podniku v zmysle odporúčania Európskej komisie č. 2003/361/ES, ktorá vykonáva poľnohospodársku výrobu ako podnikanie v zmysle § 2 ods. 1 Zákona č. 513/1991 Zb. Obchodný zákonník v znení neskorších predpisov a zamestnáva minimálne 2 rodinných príslušníkov v priamom alebo pobočnom rade, vrátane manžela a manželky, v zmysle Občianskeho zákonníka, ktorí sú zamestnaní v pracovnom pomere na ustanovený týždenný pracovný čas v zmysle Zákonníka práce.

K rodinným farmárom by mohli mať najbližšie samostatne hospodáriaci roľníci (SHR). Nejde pritom už o malú skupinu roľníkov. V roku 2013 cenzus fariem napočítal 5 269 „eshárkárov“ (s pôdou), ktorí spolu obhospodarovali 310 169 hektárov poľnohospodárskej pôdy. Ale SHR je často orientovaný len na intenzívne pestovanie obilnín či olejnin a ani zďaleka sa nepribližuje klasickej západoeurópskej rodinnej farme, kde pracuje celá rodina. Lenže pomimo dominantných družstiev, obchodných spoločností a „SHR farmároch“ je tu prehliadaná, ale predsa len zrejme masa 14 112 malých fariem, ktorá patrí neregistrovaným fyzickým osobám. Spolu na tieto malé farmičky pripadá len 58 703 hektárov, ale aj táto pôda môže produkovať a zamestnávať viac ľudí ako v súčasnosti.

milióna poľnohospodárskych podnikov v EÚ, čo je takmer polovica celkového počtu, má polosamozásobiteľský charakter. Pristúpenie nových členských štátov v roku 2004 a neskôr (2007) značným spôsobom zmenilo štruktúru poľnohospodárstva v EÚ. Priemerná veľkosť podnikov sa zväčšila vo všetkých krajinách, aj keď sa objavujú regionálne rozdiely. V roku 2010 bola priemerná veľkosť podniku v EÚ-27 14,2 ha takáto: na severozápade 50,1 ha a na juhu 12 ha. V nových členských štátoch bola stredná veľkosť iba 7,1 ha. Najčastejšie sa však predpokladá, že malé poľnohospodárske podniky majú menej ako 2 alebo 5 ha poľnohospodárskej úžitkovej plochy. V prípade, že by sa prijalo kritérium 2 ha, v tejto skupine by sa nachádzala takmer polovica všetkých poľnohospodárskych podnikov v EÚ. Pri predpoklade, že je to viac ako 5 ha, do tejto skupiny by patrili až dve tretiny poľnohospodárskych podnikov v Únii. Slovensko bolo v hierarchii podielu malých a polosamozásobiteľských poľnohospodárskych podnikov z celkového počtu poľnohospodárskych podnikov v danom členskom štáte v rámci EÚ 27 na 21. mieste s podielom 54 %. (Zdroj: Polosamozásobiteľské poľnohospodárstvo – hodnota a smery rozvoja, tematická sekcia B (štrukturálna a kohézna politika Európskeho parlamentu, apríl 2013)

Podľa Chrastinovej a kol. (2013) v slovenskej legislatíve rodinné podnikanie nie je definované, ale rodinné farmy je možno zakladať v zmysle doteraz všeobecne platných zákonov a nariadení, čiže na základe všeobecnej podnikateľskej legislatívy. Konštatuje, že vzhľadom na predpokladaný trend možno do budúcnosti odhadovať existenciu dvoch rozhodujúcich skupín fariem a to veľkých a malých. Preto je potrebné vytvoriť vhodné podmienky pre rozvoj obidvoch skupín podnikov, ktoré budú nadobúdať značný význam z hľadiska oživenia vidieka, zamestnanosti a miestnej produkcie.

Pritom dôležitosť vytvárania podnikateľských a sociálnych sietí v rozvoji vidieckeho priestoru je nie vždy všeobecne akcentovaná a venoval sa jej Murdoch (2000).

Latruffe L., Davidova S., Blaas G. (2008) konštatujú, že v nových členských štátoch sa po roku 1990 zachovalo veľa transformovaných družstiev a obchodných spoločností, ktoré nezodpovedajú vzoru rodinnej farmy prevládajúcej v starých členských štátoch EÚ. Nenastal ich očakávaný rozklad hlavne preto, že obnova vlastníckych práv k pôde a ostatnému poľnohospodárskemu majetku nevedla k masovému vzniku individuálnych hospodárstiev. Dôvody boli ekonomické (nízka dôchodkovosť a rizikovosť poľnohospodárskej činnosti, nedostatok infraštruktúry potrebnej pre fungovanie malých hospodárstiev, nedostatok kapitálu), ale aj sociálne. Štyridsaťročné prerušenie tradičného vývoja vidieckej sociálnej štruktúry viedlo k tomu, že staronoví a noví držiteľia obnovených vlastníckych práv neboli ani v najmenšom pripravení prevziať úlohu hospodárov na svojom majetku. Ani rozmery tohto majetku už dávno nezodpovedali ekonomickému rozmeru hospodárenia na pôde, ktorý by za súčasných technologických a trhových podmienok dokázal zabezpečiť ekonomickú existenciu rodinnej farmy. Podľa týchto autorov platí teoretický predpoklad, že vyššia rozdrobenosť vlastníctva pôdy podporuje zachovanie korporátnych fariem⁴, kým väčšia vlastnícka koncentrácia stimuluje vznik individuálnych fariem. Možno to tiež demonštrovať na príklade

⁴ Korporátnymi farmami nazývali poľnohospodárske podniky právnických osôb (družstvá, akciové spoločnosti, spoločnosti s ručením obmedzením).

Českej a Slovenskej republiky. Kým v Česku historický právny režim dedenia pozemkov zabráňoval ich drobeniu, na Slovensku v minulosti platné uhorské právo to dovoľovalo. (Tieto inštitucionálne systémy, prirodzene, reflektovali rozdielne sociálne a ekonomické pomery v oboch častiach bývalej monarchie.). V dôsledku toho reštitučný princíp po roku 1990 umožnil obnoviť v Čechách pomerne významný počet ekonomicky životaschopných roľníckych hospodárstiev, kým na Slovensku v dôsledku väčšej rozdrobenosti usadlostí zdedenej z minulosti oveľa menej, čo prispelo k vyššiemu podielu korporátnych fariem v poprechodovej štruktúre.

Klvač P. (2008) si kladie otázku „v akej miere a v akých podobách samozásobiteľstvo na súčasnom českom vidieku ešte zotrúva? Má ešte v supermarketovom veku vôbec zmysel?“ Na druhej strane staré dedinské rituály svoju príťažlivosť nestratili, skôr naopak. Tam, kde už nie je v chlieve ošipaná a túžba po zabíjačkovej atmosfére s rodinou a priateľmi zostáva, dovezie sa vykŕmené prasa z priemyselného veľkochovu.

Majerová V. (2006) konštatuje, že skoro polovica skúmaných vidiečanov Českej republiky vlastní menšiu záhradu, kde pestujú pre svoje potreby, prípadne vlastnia malé hospodárske zvieratá, čo svedčí o tom, že tento samozásobiteľský fenomén ešte stále žije.

Rochovská A, Majo J. (2013) uvádzajú, že samozásobovanie službami alebo potravinami patrí v slovenských podmienkach k bežným súčasťam hospodárenia rodín⁵. Prežíva ešte z čias rodinného hospodárstva, a tvorí súčasť vidieckeho spôsobu hospodárenia aj v súčasnosti. Hoci sa veľká väčšina domácností zhodla, že z hľadiska samozásobovania nemožno hovoriť o veľkom finančnom zvýhodnení, napriek tomu v mnohých domácnostiach stále pretrúva. Pre tieto domácnosti je práca na poli alebo v záhradách súčasťou životného štýlu, pričom u niektorých nevyhádza len z ekonomickej nevyhnutnosti, ale aj z predchádzajúceho návyku na prácu v poľnohospodárstve a po generácie sa dodrúujúci a dedených tradícií. Napriek tomu, že sa pestovanie „neoplatí“ z finančného hľadiska, pre ľudí práca v záhrade predstavuje dôležitú súčasť života.“ Uvedení autori konštatujú, že ich výskum potvrdil veľkú variabilitu životných stratégií⁶ spojených s poľnohospodárskou pôdou. Hoci samozásobiteľstvo by sa mohlo javiť dôležitým najmä pre sociálne slabšie rodiny, nemožno jednoznačne povedať, že chudobné domácnosti viac využívajú poľnohospodársku produkciu na zlepšenie svojej situácie, prípadne zvýšenie príjmu. Často im chýbajú zdroje (finančné, materiálne) na nevyhnutné vstupy, nemajú dostatočne bohaté sociálne siete, aby zabezpečili prácu na pozemkoch alebo im to nedovoľuje čas, ktorý trúvia v slabo platenom, formálnom zamestnaní a nezvyšuje na intenzívnejšie obrábanie pôdy. Omnoho pravdepodobnejší sa ukazuje fakt, že domácnosti bez finančných problémov budú produkovať potraviny iba v rámci relaxu“.

Podobný prístup zastáva i Lindbloom, J. (2006), ktorá si kladie otázku či samozásobiteľské aktivity pramenia z pretrúvajúcej kultúrnej kontinuity resp. dedinskej tradície alebo ide o neformálnu ekonomickú činnosť.

⁵ Išlo o výskum životných stratégií na slovenskom vidieku (štruktúrované rozhovory) 506 domácností, vykonaných v období rokov 2009 – 2011 v piatich regiónoch Slovenska

⁶ Medzigeneračným odovzdávaním kultúrnych hodnôt a z nich vyplývajúci životných stratégií na slovenskom vidieku sa dlhodobo zaoberá Slavkovský (2005).

Naopak Sedlák (2013) konštatuje, že “domáce zakáľačky sú opäť v kurze. Dopyt po ošípaných počas zimnej zakáľačkovej sezóny prudko rastie. Tí, ktorí sa chcú k chovu ošípaných na vidieku vrátiť, však zápasia s problémom, kde kúpiť odstavčatá. Jednoducho ich niet. Na druhej strane sa už objavili malí chovatelia, ktorí odchovávajú 15 - 20 prasiat a ponúkajú ľuďom hotové polovice prasiat. Už to nie je tradičné samozásobiteľstvo, skôr snaha zabaviť sa pri zabíjačke s rodinou, priateľmi a pochutiť si pritom na kedysi samozrejmych zabíjačkových výrobkoch“. Podľa neho zabíjačka na slovenskom vidieku nevyumrela, len nadobudla novú podobu, primeranú rýchlo sa meniacemu štýlu, tempu a rytmu života. Zakáľačka bola, je a bude súčasťou plnokrvného vidieka. Ešte pred 10–15 rokmi ľudia kupovali radšej odstavčatá, vychovali si ich a potom urobili s veľkou slávou rodinnú zabíjačku. Dnes je úplne opačný trend. Nielen dedinčania, ale aj ľudia z panelákov si objednávajú polovičky prasiat s vnútornosťami a doma si potom robia klasické zabíjačkové výrobky. Najnovšie začali zabíjačky organizovať starostovia obcí. Ľuďom nejde len o mäso, chýba im atmosféra, ktorú prinášala zabíjačka. Biológ a filozof Komárek S. (2008) vidí v tradícii vidieckych zakáľáčiek poslednú vývojovú fázu „**totemické hostiny**“.

Podľa Buchtu (2006) špecifický typ samozásobiteľstva je spojený i s tzv. druhým bývaním. Vývoj najmä po druhej svetovej vojne viedol k tomu, že na Slovensku značná časť mestskej populácie vlastní chatu alebo chalupu na vidieku. Určitá časť mestskej populácie tu nachádza životnú realizáciu a čiastočne i možnosti samozásobenia (predovšetkým rastlinnými komoditami). Uvedený autor (2013) konštatuje, že v podmienkach vysokej nezamestnanosti, relatívne vysokého počtu ekonomicky neaktívneho obyvateľstva, vysokého počtu malých vidieckych sídiel, rozptýleného vlastníctva pôdy, zníženej kúpyschopnosti vidieckej populácie a zvýšených životných nákladov bol rozvoj samozásobiteľských aktivít z pohľadu vidieckej populácie zmysluplnou a logickou reakciou tohto obyvateľstva, ktorá prirodzene zapadá do subkultúry vidieckych vzorov správania. Uvedené aktivity vrcholili v 70. až 90. rokoch minulého storočia. Vidiecka populácia (Buchta, S., 2003, 2004, 2006, 2012), ktorá bola diferencovane zapojená do samozásobiteľských aktivít si týmto spôsobom pomáhala udržiavať určitý životný štandard tým, že si vyrobila určité komodity pre vlastnú spotrebu, resp. určitú časť rozdelila pre širšiu rodinu a v niektorých prípadoch zvyšnú časť i odpredala. Po roku 2000 dochádzalo k znižovaniu počtu týchto tradičných samozásobiteľských domácností, resp. k určitým štrukturálnym a proporčným vývojovým zmenám smerujúcich k istej extenzifikácii týchto aktivít (klesajúci podiel pôdy spojené s domácim hospodárstvom, nárast trvalo trávnych porastov, znižovanie aktivít náročných na živú prácu, atď.). Dochádzalo tu k ústupu týchto činností a ich budúci vývoj nebude charakteristický ich návratom (do pôvodnej podoby) resp. hromadným rozširovaním. I keď z týchto aktivít neplynuli výrazné peňažné príjmy (zvyšovali si skôr naturálne príjmy) pomáhali aspoň parciálne riešiť príjmovú depriváciu vidieckeho obyvateľstva a zmysluplne vyplňovali ich voľný čas. Boli charakteristické predovšetkým pre postekonomickú populáciu, ale zasahovali i do domácností osôb v ekonomicky aktívnom veku, najmä v regiónoch, v ktorých došlo k zániku dominantných priemyselných podnikov. Vytvárali tak nezanedbateľný „sociálne tlmiaci efekt“, ktorý zmierňoval sociálne dopady transformácie a reštrukturalizácie spoločnosti a pozitívne prispievali k čiastočnej neutralizácii vysokej polarizácie v životnej úrovni medzi mestskou a vidieckou populáciou Slovenska

Malé farmy (fyzické osoby registrované a neregistrované) v medzicenzovom období

Existuje viacero vymedzení malého, alebo polosamozásobiteľského poľnohospodárskeho podniku. Najrozšírenejším je rozdelenie založené len na kritériu plochy, t. j. počtu hektárov skutočne využívanej poľnohospodárskej pôdy (UAA – Utilised agricultural area). Najčastejšie sa používa kritéria vymedzujúce malé poľnohospodárske podniky do 5 ha poľnohospodárskej obhospodarovanej pôdy. V našom prístupe rozdeľujeme podniky do 1 ha. p. p. a od 1 do 5 ha p. p. (tab. č. 4)

Priemerná výmera obhospodarovanej poľnohospodárskej pôdy podľa typu fariem v roku 2010 a 2013

Average area of cultivated agricultural land by farm categories in the years 2010 and 2013

Tab. 1

Ukazovateľ ¹	Rok 2010		2013	
	Počet ²	Priemerná výmera obhospodarovanej poľn. pôdy na farmu hospodáriacej na pôde v ha ³	Počet ²	Priemerná výmera obhospodarovanej poľn. pôdy na farmu hospodáriacej na pôde v ha ³
Celkový počet fariem ⁴	24 463	79,91	23 566	86,24
Celkový počet fariem - právnické osoby ⁵	2 276	695,35	2 746	574,49
Celkový počet fariem - fyzické osoby spolu ⁶	22 187	17,03	20 820	19,03
Celkový počet fariem - fyzické osoby registrované ⁷	6 008	53,64	5 389	58,87
Celkový počet fariem - fyzické osoby domácnosti ⁸	16 179	3,20	15 431	4,16

Zdroj: Štrukturálne zisťovanie fariem, 2010, 2013, ŠÚ SR⁹

1/ indicator, 2/ number, 3/ average area of cultivated agricultural land per farm that operated on land in hectares, 4/ total number of farms, 5/ total number of farms – legal persons, 6/ total number of farms – natural persons, 7/ total number of farms – natural registered persons, 8/ total number of farms – natural persons households, 9/ Source: Structural survey of farms 2010, 2013, Statistical Office of the Slovak Republic

Výmera obhospodarovanej p. p. podľa druhu pozemkov za roky 2010 a 2013 Fyzické osoby registrované
Area of cultivated agricultural land by land parcel type in the years 2010 and 2013 Registered natural persons
Tab. 2

Ukazovateľ ¹	rok 2010	Podiel ²	rok 2013	Podiel ²	Rozdiel v ha ³
Poľnohospodárska pôda v ha ⁴	316 370,48	100,00	310 168,79	100,00	-6 201,69
v tom orná pôda ⁵	225 826,61	71,38	220 387,58	71,05	-5 439,03
chmeľnice ⁶	0,00		0,00	0,00	0,00
vinohrady ⁷	1 779,28	0,56	1 882,15	0,61	102,87
domáce záhradky ⁸	117,98	0,04	101,10	0,03	-16,88
ovocné sady ⁹	1 660,13	0,52	1 251,32	0,40	-408,81
iné trvalé kultúry ¹⁰	0,00	0,00	13,57	0,004	13,57
trvalé trávne porasty ¹¹	86 986,47	27,50	86 533,07	27,90	-453,40

 Zdroj: Štrukturálne zisťovanie fariem, 2010, 2013, ŠÚ SR¹²

1/ indicator, 2/ share, 3/ difference in hectares, 4/ agricultural land in hectares, 5/ thereof: arable land, 6/ hop-fields, 7/ vineyards, 8/ garden-plots, 9/ orchards, 10/ other permanent crops, 11/ permanent grassland, 12/ Source: Structural survey of farms 2010, 2013, Statistical Office of the Slovak Republic

Výmera obhospodarovanej p. p. podľa druhu pozemkov za roky 2010 a 2013 Fyzické osoby neregistrované - domácnosti
Area of cultivated agricultural land by land parcel type in the years 2010 and 2013 Unregistered natural persons – households
Tab. 3

Ukazovateľ ¹	rok 2010	Podiel ²	rok 2013	podiel	Rozdiel v ha ³
Poľn. pôda v ha ⁴	50 046,69	100,00	58 703,13	100,00	8 656,44
v tom orná p. ⁵	33 796,61	67,53	40 906,46	69,68	7 109,85
vinohrady ⁶	332,40	0,66	442,74	0,75	110,34
domáce záhradky ⁷	819,73	1,64	767,81	1,31	-51,92
ovocné sady ⁸	240,67	0,48	136,97	0,23	-103,70
TTP ⁹	14 857,27	29,69	16 449,15	28,02	1 591,88

 Zdroj: Štrukturálne zisťovanie fariem, 2010, 2013, ŠÚ SR¹⁰

1/ indicator, 2/ share, 3/ difference in hectares, 4/ agricultural land in hectares, 5/ thereof: arable land, 6/ vineyards, 7/ garden-plots, 8/ orchards, 9/ permanent grassland, 10/ Source: Structural survey of farms 2010, 2013, Statistical Office of the Slovak Republic

Za sledované obdobie došlo k zníženiu výmery obhospodarovanej pôdy u registrovaných fyzických osôb (o vyše 6,2 tis. ha). Zvýšila sa len výmera vinohradov (takmer o 103 ha). Opačný trend sa prejavil u neregistrovaných fyzických osôb - domácností, kde došlo k zvýšeniu výmery obhospodarovanej pôdy o 8 656 ha (tab. 2 a 3). Podobne ako u registrovaných fyzických osôb sa taktiež zvýšila výmera vinohradov (o 110 ha). Z uvedeného vyplýva, že pri znížení absolútneho počtu (takmer o 5 %) neregistrovaných fyzických osôb (domácnosti) sa ich výmera zvýšila takmer o jednu pätinu (17,3 %). To naznačuje, že malé samozásobiteľské farmy sú stále živé a dochádza u nich k akejsi vnútornej reštrukturalizácii.

V medzicenzovom období s výnimkou právnických osôb došlo všeobecne k zníženiu počtu fariem (do 5 ha). Zmenili sa však vnútorné proporcie (podiel) u neregistrovaných fyzických osôb. V roku 2010 tvoril podiel týchto fariem od 1 do 5 ha 66,4 %, v roku 2013 sa zvýšil na 68,3 % (tab. 4). To znamená, že pri celkovom znížení počtu týchto fariem sa znížil podiel fariem do 1 ha a zvýšil podiel neregistrovaných fariem od 1 do 5 ha p. p.

Vývoj diverzifikačných aktivít v medzi cenovom období u registrovaných fyz. osôb

Pozitívnym trendom u malých fariem bolo zvyšovanie iných zárobkových činností. Výrazne akcelerovali diverzifikačné aktivity ako výroba energie na predaj zo znovu obnoviteľných zdrojov a práce v lesníctve.

Vývoj malých fariem (do 1 ha p. p a od 1 do 5 ha p. p.) podľa veľkosti obhospodarovanej pôdy za roky 2010 a 2013

Small farms development (up to 1 hectare and from 1 to 5 hectares of agricultural land) by cultivated land area in the years 2010 and 2013

Tab. 4

Ukazovateľ ¹	Rok 2010	Podiel z počtu fariem prísl. kategórie ²	Rok 2013	Podiel z počtu fariem prísl. kategórie ²
Farmy spolu ³	23 719		22 049	
poľn. p. do 1 ha ⁴	3 230	13,6	1 542	7,0
od 1 do 5 ha ⁵	11 941	50,3	10 847	49,2
Z toho práv. osoby spolu ⁶	2 199		2 668	
poľn. p. do 1 ha ⁴	20	0,9	17	0,6
od 1 do 5 ha ⁵	126	5,7	185	6,9
z toho fyz. osoby spolu ⁷	21 520		19 381	
poľn. p. do 1 ha ⁴	3 210	14,9	1 525	7,9
od 1 do 5 ha ⁵	11 815	54,9	10 662	55,0
z toho reg. fyz. os. spolu ⁸	5 898		5 269	
poľn. p. do 1 ha ⁴	328	5,6	125	2,4
od 1 do 5 ha ⁵	1 435	24,3	1 030	19,5
z toho nereg. fyz. os. spolu ⁹	15 622		14 112	
poľn. p. do 1 ha ⁴	2 882	18,4	1 400	9,9
od 1 do 5 ha ⁵	10 380	66,4	9 632	68,3

Zdroj: Štrukturálne zisťovanie fariem, 2010, 2013, ŠÚ SR¹⁰

1/ indicator, 2/ share from number of farms in particular category, 3/ farms in total, 4/ agricultural enterprises with up to 1 hectare land, 5/ from 1 to 5 hectares, 6/ thereof: legal persons in total, 7/ thereof: natural persons in total, 8/ thereof: registered natural persons in total, 9/ thereof: unregistered natural persons in total, 10/ Source: Structural survey of farms 2010, 2013, Statistical Office of the Slovak Republic

Ďalej sa zvýšilo spracovanie poľnohospodárskych produktov, zmluvné práce pre nepoľnohospodársky podnik a agroturistika. Naopak k výraznému ústupu došlo pri zmluvných prácach pre inú farmu (tab.5). Všeobecne platí, že diverzifikačné aktivity sa výraznejšie prejavujú skôr v menej produkčných oblastiach.

Diverzifikácia smerom k nepoľnohospodárskym činnostiam nielen že zvyšuje príjem týchto podnikov, ale vytvára i nové pracovné miesta vo vidieckych oblastiach. Malé poľnohospodárske podniky zohrávajú osobitnú úlohu pri zachovávaní životaschopnosti niektorých oblastí, ako sú horské oblasti, znevýhodnené oblasti, ako aj tie oblasti, v ktorých je poľnohospodárstvo z dôvodu geografických obmedzení jednou z mála hospodársky udržateľnou činnosťou.

Iné zárobkové činnosti registrovaných fyzických osôb

Other income activities of registered natural persons

Tab. 5

	2010	2013	Rozdiel 2013/2010 ¹
Fyzické osoby registrované ²			
Počet fariem s inými zárobkovými činnosťami ³	740	804	64
agroturistika a vidiecky turizmus ⁴	85	104	19
remeselné činnosti ⁵	29	32	3
spracovanie poľnohospodárskych produktov ⁶	158	293	135
spracovanie dreva ⁷	32	7	-25
chov rýb ⁸	6	48	42
zmluvné práce pre inú farmu ⁹	199	8	-191
zmluvné práce pre nepoľnohosp. podnik ¹⁰	139	234	95
práce v lesníctve ¹¹	18	103	85
iné ¹²	301	20	-281
výroba energie na predaj zo znovu obnoviteľných zdrojov ¹³	5	183	178

Zdroj: Štrukturálne zisťovanie fariem, 2010, 2013, ŠÚ SR ¹⁴

1/ difference of years 2013-2010, 2/ registered natural persons, 3/ number of farms with another income activities, 4/ agro-tourism and rural tourism, 5/ craft activities, 6/ agricultural products processing, 7/ wood processing, 8/ fish farming, 9/ contract work for other farm, 10/ contract work for non-agricultural enterprise, 11/ work in forestry, 12/ other, 13/ energy production from renewable sources for sale, 14/ Source: Structural survey of farms 2010, 2013, Statistical Office of the Slovak Republic

Veľkosť obhospodarovanej pôdy fariem fyzických osôb

Najvyšší úbytok týchto fariem registrovaných fyzických osôb sa prejavil v kategórii do 1 ha p. p (o 62 %) a od 1 do 5 ha p.p. (o 28 %), tzn. v najnižších intervaloch obhosp. pôdy (tab. 6). Naopak k nárastom dochádzalo vo vyšších intervaloch obhospodarovanej poľnohospodárskej pôdy (predovšetkým v kategórii od 10 do 50 ha p.p. (o 4,4 %).

Úplne analogický trend sa prejavil i vývoja fariem neregistrovaných fyzických osôb. Opäť najvyšší úbytok týchto fariem (podľa veľkosti obhospodarovanej poľnohospodárskej pôdy) sa prejavil v kategórii do 1 ha p. p (o 51 %) a od 1 do 5 ha p. p. (o 7 %), tzn. v najnižších intervaloch obhospodarovanej pôdy. Naopak k nárastom dochádzalo vo vyšších intervaloch obhospodarovanej poľnohospodárskej pôdy (predovšetkým v kategórii od 10 do 50 ha p. p. (o 55 %). To znamená, že všeobecne u fyzických osôb (neregistrovaných i registrovaných) sa pri ich celkovom poklese znížil počet najmenších fariem a zvýšil sa počet fariem väčších (najmä v intervale od 10 do 50 ha p. p.). **Prejavuje sa tu to, čo je typické i pre krajiny EU 15 - pokles počtu fariem a rast ich priemernej veľkosti.**

Triedenie fariem fyzických osôb podľa veľkosti obhospodarovanej pôdy za roky 2010 a 2013

Classification of farms owned by natural persons according to managed land area in the years 2010 and 2013

Tab. 6

Ukazovateľ ¹	Interval ²	Farmy registrovaných fyzických osôb ³			Farmy neregistrovaných fyzických osôb (domácnosti) ⁴		
		Rok 2010	Rok 2013	Rozdiel ⁵	rok 2010	rok 2013	Rozdiel ⁵
Poľnohospodárska pôda spolu v ha ⁶	Spolu ⁷	5898	5269	-629	15 622	14 112	-1 510
v tom v intervale ⁸	0,5001	159	48	-111	1 589	999	-590
	0,5001-1,0000	169	77	-92	1 293	401	-892
	1,0001-5,0000	1435	1030	-405	10 380	9 632	-748
	5,0001-10,0000	840	782	-58	1 613	1 860	247
	10,0001-50,0000	1916	2001	85	725	1 122	397
	50,0001-100,0000	595	542	-53	15	27	12
	100,0001-500,0000	695	699	4	7	4	-3
	500,0001-1000,0000	66	67	1	0	0	0
	nad 1000,0000ha	23	23	0	0	67	67

Zdroj: Štrukturálne zisťovanie fariem, 2010, 2013, ŠÚ SR⁹

1/ indicator, 2/ interval, 3/ farms of registered natural persons, 4/ farms of unregistered natural persons (households), 5/ difference, 6/ agricultural land in total (in hectares), 7/ total, 8/ thereof: within interval, 9/ Source: Structural survey of farms 2010, 2013, Statistical Office of the Slovak Republic

Využitie pôdy

U neregistrovaných fyzických osôb (domácností) došlo v medzicenzovom období k výraznému zvýšeniu plôch obilovín, kukurice, olejnin (repka, slnečnica), krmovín na ornej pôde, zeleniny, vinogradov, ale i trvalých trávnych porastov. Sú tu zjavné dve tendencie.

Jedna smerujúca k intenzifikácii (najmä u obilovín, olejní, krmovín, atď.). Druhá tendencia naopak naznačuje trend skôr k extenzifikácii prevodom intenzívnych plôch na trvalé trávne porasty.

Naopak u registrovaných fyzických osôb z hľadiska využitia pôdy sa výraznejšie zvýšili len výmery pšenice, kukurice a mierne vinogradov a lesných pozemkov. U zvyšných plôch došlo u registrovaných osôb k zníženiu výmery (tab. č. 7).

Z pohľadu proporcií využitia pôdy v rámci fyzických osôb sa ukázalo, že domácnosti v roku 2013 využívali necelú pätinu (18,9 %) pôdy registrovaných osôb (v roku 2010 to bolo 15,8 %). Keď porovnáme vývoj plošných proporcií jednotlivých rastlinných komodít medzi domácnosťami a registrovanými fyzickými osobami za roky 2010 a 2013 bolo zjavné mierne proporčné zblížovanie vyžívania pôdy. Relatívne značná akcelerácia sa prejavila u obilovín a najmä u krmných okopanín, ktoré u domácností tvorili v roku 2013 už 93 % z plôch rovnakej komodity registrovaných fyzických osôb, tzn. že boli takmer rovnaké. To podporuje už uvedené zistenie akcelerácie živočíšnej výroby (dojníc a ošípaných) u domácností.

Využitie pôdy u registrovaných fyzických osôb a domácnosťami - rok 2010 a 2013
Land use by registered natural persons and households – year 2010 and 2013 **Tab. 7**

Ukazovateľ ¹	Fyz. osoby nereg. (domácnosti) ²		Registrované fyz. osoby ³	
	rok 2010	rok 2013	rok 2010	rok 2013
Pšenica spolu ⁴	12 286,00	34 786,77	57 035,02	63 942,11
Raž ⁵	378,05	512,82	1 532,68	1 726,00
Jačmeň ⁶	7 521,23	7 223,30	24 145,33	20 280,00
Ovos ⁷	1 031,32	1 193,99	3 016,08	2 736,05
Kukurica na zrno ⁸	3 995,33	6 920,37	34 882,65	45 455,11
Ostatné obilniny (vr.triticale) ⁹	848,12	1 097,82	3 065,81	2 356,69
Strukoviny spolu ¹⁰	115,77	53,38	2 944,39	695,81
Zemiaky spolu ¹¹	1 863,13	1 439,77	4 213,56	3 009,12
Cukrová repa technická ¹²	1,3	0	1 876,53	1 957,02
Krmne okopaniny a kapustoviny ¹³	179,58	111,84	219,26	114,94
Repka spolu ¹⁴	1 176,84	1 451,96	28 459,88	19 563,19
Slnečnica ¹⁵	623,51	800,33	18 356,20	16 714,85
Sója ¹⁶	75,73	420,7	3 055,43	6 268,22
Semeno ľanu olejného ¹⁷	2	3,87	100,40	154,25
Ostatné olejníny ¹⁸	41,28	27,75	1 688,01	1 035,68
Aromatické, liečivé a koreninové rastliny ¹⁹	17,57	11,23	423,24	423,34
Zelenina, melóny a jahody na voľnej pôde ²⁰	379,98	395,98	5 335,24	2 557,98
Krmoviny na ornej pôde ²¹	2 299,47	4 830,27	28 378,75	27 505,81
Osivá a sadivá na ornej pôde ²²	1,02	0	48,66	0,00
Kvety a okrasné rastliny na ornej pôde ²³	3,96	1,58	103,38	54,09

Ukazovateľ ¹	Fyz. osoby nereg. (domácnosti) ²		Registrované fyz. osoby ³	
	rok 2010	rok 2013	rok 2010	rok 2013
Pestovateľské škôlky na ornej pôde spolu ²⁴	6,2	1,2	92,52	74,86
Ladom ležiaca pôda spolu ²⁵	930,19	821,41	6 169,39	3 558,06
Domáce záhradky ²⁶	819,73	767,81	117,96	101,10
Trvalé trávne porasty ²⁷	14 857,27	16 442,80	86 986,47	86 533,07
Vinohrady spolu ²⁸	332,4	442,74	1 779,28	1 882,15
Ovocné sady spolu ²⁹	240,67	136,97	1 660,13	1 251,32
Využitá poľnohospodárska pôda spolu ³⁰	50 046,69	58 703,13	316 370,48	310 168,79
Ostatná nevyužívaná poľnohospodárska pôda ³¹	537,95	121,47	1 694,31	1 722,67
Lesné pozemky ³²	1 199,75	402,5	1 597,47	1 752,18
Nepoľnohospodárske plochy ³³	7 129,63	885,27	1 136,16	1 785,95

Zdroj: Štrukturálne zisťovanie fariem, 2010, 2013, ŠÚ SR³⁴

1/ indicator, 2/ unregistered natural persons (households), 3/ registered natural persons, 4/ wheat total, 5/ rye, 6/ barley, 7/ oats, 8/ grain maize, 9/ other cereals (including triticale), 10/ pulses in total, 11/ potatoes in total, 12/ technical sugar beet, 13/ feed root crops and cabbages, 14/ rapeseed, 15/ sunflower, 16/ soybeans, 17/ seed of oil flax. 18/ other oilseeds, 19/ aromatic, medicinal and culinary plants, 20/ vegetables, melons and strawberries on free land, 21/ feed on arable land, 22/ seeds and plant materials on arable land, 23/ flowers and ornamental plants on arable land, 24/ growing nurseries on arable land in total, 25/ fallows in total, 26/ domestic gardens, 27/ permanent grasslands, 28/ vineyards in total, 29/ orchards in total, 30/ utilised agricultural land in total, 31/ other unused agricultural land, 32/ forest parcels, 33/ non-agricultural areas, 34/ Source: Structural survey of farms 2010, 2013, Statistical Office of the Slovak Republic

Vývoj počtu zvierat u fyzických osôb

V rámci živočíšnej produkcie sa u registrovaných fyzických osôb zvýšil počet hovädzieho dobytká, prasníc, kôz bahníc a koňov. Naopak u fyzických osôb neregistrovaných (domácností) došlo k plošnému zvýšeniu počtu zvierat vo všetkých kategóriách, čo naznačuje, že domácnosti i keď v malom, ale predsa len navyšujú svoje aktivity v živočíšnej produkcii. Z uvedeného vyplýva, že domácnosti v medzicenzovom období zvýšili nielen objem rastlinnej, ale aj živočíšnej produkcie. U fyzických osôb registrovaných sa taká akcelerácia nárastu neprejavila. Musíme však objektívne dodať, že u domácností ide o nárasty z výrazne nižšieho porovnávacieho základu ako u registrovaných osôb, ale to neznižuje význam a relevanciu rastového trajektória domácností. Argument podporujúci nárast samozásobiteľských aktivít, ukazuje proporčné zblížovanie počtu zvierat medzi týmito kategóriami fyzických osôb prostredníctvom nárastu živočíšnej výroby u domácností.

Vývoj počtu zvierat u fyzických osôb za roky 2010 a 2013
Development of animals within natural persons in the years 2010 and 2013
Tab. 8

Počet zvierat ¹	Fyz. osoby registrované ²		Fyz. os. neregistr. (domácnosti) ³	
	2010	2013	2010	2013
Hydina spolu ⁴	743 749	399 492	171 142	177 842
z toho sliepky ⁵	215 713	154 337	112 753	120 781
Hovädzí dobytok spolu ⁶	37 898	43 605	13 986	15 397
z toho kravy spolu ⁷	16 145	17 011	7 146	8 514
dojné ⁸	6 972	6 561	6 412	7 580
ostatné ⁹	9 173	10 450	734	934
Ošipané spolu ¹⁰	35 003	28 149	28 559	32 067
z toho prasnice ¹¹	3 083	3 524	2 209	4 045
Kozy spolu ¹²	4 439	4 888	3 086	3 652
Ovce a barany spolu ¹³	116 760	116 784	18 191	22 636
z toho bahnice ¹⁴	82 829	98 477	9 896	18 574
Kone spolu ¹⁵	2 880	3 039	1 318	1 981
Počet včelstiev ¹⁶	3 820	2 973	6 803	5 437

 Zdroj: Štrukturálne zisťovanie fariem, 2010, 2013, ŠÚ SR ¹⁷

1/ number of animals, 2/ registered natural persons, 3/ unregistered natural persons (households), 4/ poultry in total, 5/ thereof: hens, 6/ cattle in total, 7/ thereof: cows in total, 8/ dairy cows, 9/ others, 10/ pigs in total, 11/ thereof: sows, 12/ goats in total, 13/ sheep and rams in total, 14/ thereof: ewes, 15/ horses in total, 16/ number of bee colonies, 17/ Source: Structural survey of farms 2010, 2013, Statistical Office of the Slovak Republic

Napríklad počet dojníc, ošipaných (vrátane prasníc), bol v domácnostiach v roku 2013 už vyšší ako u fyzických osôb registrovaných (tab. č. 8).

Pracovné sily (počet osôb pracujúcich na farmách)
Farmy registrovaných fyzických osôb

V roku 2001 pracovalo na 5 874 farmách registrovaných fyzických osôb 13 895 osôb, v roku 2010 na 6 008 týchto farmách 13 319 osôb t. j. o 4,1 % menej ako v roku 2001, v roku 2013 na 5389 farmách pracovalo 12 187 osôb t. j. o 8,5 % menej ako v roku 2010. Pokles počtu pracujúcich osôb v tejto právnej forme nastal vo všetkých krajoch s výnimkou Prešovského, kde došlo k miernemu nárastu (v roku 2013 sa v tomto kraji zvýšil i počet týchto fariem). Za obdobie 2010 a 2013 sa počet týchto fariem znížil o 10,3 %, ale počet pracujúcich osôb len o 8,5 %. To sa premietlo i do mierneho nárastu počtu pracujúcich osôb na jednu farmu v roku 2013. V podstate sa ukázalo, že i keď došlo k poklesu počtu týchto fariem (i počtu pracujúcich osôb) počet pracujúcich na jednu farmu sa len mierne zvýšil a je relatívne stabilný. Priemerná výmera obhospodarovanej poľnohospodárskej pôdy na farmu hospodáriacej na pôde sa opäť s výnimkou Prešovského kraja všade zvýšila. V Prešovskom kraji (atypický trend) sa v medzicenzovom období (2010 až 2013) zvýšil počet fariem registrovaných osôb vrátane počtu pracovných síl a súčasne sa znížil priemerný počet

pracujúcich osôb na farmu a priemerná výmera obhospodarovanej poľnohospodárskej pôdy na jednu farmu. Nedochoádza tu k všeobecne rozšíreným koncentračným tendenciám, ale skôr k istému typu zvyšujúcej sa podnikateľskej fragmentarizácie. Naopak najvyššia koncentrácia v tejto právnej forme meraná priemernou výmerou obhospodarovanej poľnohospodárskej pôdy na jednu farmu sa prejavila v Nitrianskom kraji.

Z pohľadu zamestnanosti sa za uvedené obdobie znížil počet pracujúcich na farmách registrovaných fyzických osôb o 1 132 osôb. V roku 2013 tu pracovalo 3,93 pracovníkov na 100 ha p. p. Tento údaj sa už značne približuje relatívnej zamestnanosti u právnických osôb (2,55) a naznačuje trend smerom k vyššej produktivite práce (resp. k trendu výraznejšieho znižovania nákladov práce). Celkovo platí, že za sledované obdobie došlo k vyrovnaní relatívnej zamestnanosti u fariem reg. fyzických osôb a právnických osôb v produkčných oblastiach. V menej produkčných oblastiach sú medzi týmito dvomi právnymi formami ešte značné rozdiely. Napríklad relatívna zamestnanosť v Nitrianskom a Trnavskom kraji (na 100 ha p. p.) bola u registrovaných fyzických osôb nižšia ako u právnických osôb. Trend znižovania nákladov práce bol u registrovaných fyzických osôb bol vyšší ako u právnických osôb (tab. č. 9).

Počet osôb pracujúcich na farmách registrovaných fyzických osôb

Number of persons employed at farms of registered natural persons

Tab. 9

Kraj ¹	Počet fariem ²		Počet pracuj. osôb ³		Počet pracovníkov na 100 ha p. p. ⁴		Počet pracujúcich na jednu farmu ⁵		Priemerná výmera obhospodarovanej poľn.pôdy na farmu hospodáriacej na pôde ⁶	
	2010	2013	2010	2013	2010	2013	2010	2013	2010	2013
BA	229	184	670	594	6,5912	6,02	2,93	3,23	44,78	54,19
TT	752	568	1399	1188	4,0236	3,61	1,86	2,09	46,86	59,86
TE	314	292	896	860	5,7819	5,59	2,85	2,95	50,81	53,57
NI	1000	830	2161	1843	2,8121	2,45	2,16	2,22	78,41	92,62
ŽI	836	792	1861	1702	10,177	9,02	2,23	2,15	21,93	37,08
BB	1287	1172	2541	2198	4,3953	3,92	1,97	1,88	45,88	52,53
PE	785	854	1841	1867	4,7347	4,61	2,35	2,19	50,56	48,97
KE	805	697	1950	1935	3,0415	3,15	2,42	2,78	82,09	89,69
SR	6008	5389	13319	12187	4,2099	3,93	2,22	2,26	53,64	58,87

Zdroj: Štrukturálne zisťovanie fariem, 2010, 2013, ŠÚ SR⁷

1/ region, 2/ number of farms, 3/ number of employed persons, 4/ number of employees per 100 hectares of agricultural land, 5/ number of employees per one farm, 6/ average cultivated area of agricultural land per farm operated on land, 7/ Source: Structural survey of farms 2010, 2013, Statistical Office of the Slovak Republic

Neregistrované fyzické osoby (domácnosti)

V roku 2010 pracovalo na 16 179 farmách 35 046 osôb, v roku 2013 na 15 431 farmách pracovalo 28 762 osôb t. j. o 18 % menej ako v roku 2010. Pokles počtu pracujúcich osôb v tejto právnej forme nastal vo všetkých krajoch, najviac v Nitrianskom (o 24,3 %) a Banskobystrickom kraji (o 22,9 %). Najvyššie počty pracovných síl (v absolútnom

i relatívnom vyjadrení) sa jednoznačne objavujú v menej produkčných poľnohospodárskych oblastiach (tab. č. 10). Počet pracujúcich na jednu farmu sa všeobecne plošne znížil a priemerná výmera obhospodarovanej poľnohospodárskej pôdy na farmu hospodáriacej na pôde sa opäť (podobne ako u fariem registrovaných osôb) všade zvýšila. Pri znižovaní počtu týchto fariem a pracujúcich osôb sa zvyšuje priemerná výmera obhospodarovanej poľnohospodárskej pôdy na jednu farmu. Dochádza ku koncentrácii k väčším farmám. Relatívna zamestnanosť (na 100 ha p. p.) u tohto typu fariem činila v roku 2013 49,0 osôb (oproti cenzu z roku 2010 sa znížila o 30 %).

Počet osôb pracujúcich na farmách neregistrovaných fyzických osôb (domácnosti)

Number of persons employed at farms of unregistered natural persons (households) **Tab. 10**

Kraj ¹	Počet fariem ²		Počet pracuj. osôb ³		Počet pracovníkov na 100 ha p. p. ⁴		Počet pracujúcich na jednu farmu ⁵		Priemerná výmera obhospodarovanej poľn.pôdy na farmu hospodáriacej na pôde ⁶	
	2010	2013	2010	2013	2010	2013	2010	2013	2010	2013
BA	228	234	493	442	46,208	26,86	2,16	1,89	4,78	7,73
TT	1733	1682	3030	2539	50,748	29,11	1,75	1,51	3,45	5,27
TE	878	853	2227	2138	69,762	57,47	2,54	2,51	3,69	4,46
NI	2566	2536	5177	3917	59,814	33,80	2,02	1,54	3,54	4,75
ŽI	3332	3221	8354	6818	115,538	89,06	2,51	2,12	2,2	2,82
BB	3044	2834	5879	4535	61,670	47,91	1,93	1,60	3,33	3,86
PE	1831	1789	3873	3131	72,852	47,60	2,12	1,75	3,14	4,17
KE	2567	2282	6013	5242	66,209	56,20	2,34	2,30	3,62	4,19
SR	16179	15431	35046	28762	70,027	49,00	2,17	1,86	3,20	4,16

Zdroj: Štrukturálne zisťovanie fariem, 2010, 2013, ŠÚ SR⁷

1/ region, 2/ number of farms, 3/ number of employed persons, 4/ number of employees per 100 hectares of agricultural land, 5/ number of employees per one farm, 6/ average cultivated area of agricultural land per farm operated on land, 7/ Source: Structural survey of farms 2010, 2013, Statistical Office of the Slovak Republic

Relatívna zamestnanosť u právnických osôb činila v roku 2013 už len 2,55 pracovníka na 100 ha. Na druhej strane ale v roku 2013 u právnických osôb pracovalo 15,5 tis. osôb mimo pracovný pomer. To naznačuje, že objem práce vyjadrovaný počtom pracovníkov je v poľnohospodárstve značne relatívny, pretože v obdobiach sezónneho zvýšenia práce tu vypomáha značný počet brigádnikov vrátane štatisticky nezachytenej čiernej práce resp. práce za naturálnu protislužbu.

Porovnanie uvedených cenov naznačilo tendenciu smerujúcu k extenzifikácii v menej produkčných poľnohospodárskych oblastiach (nárast počtu fariem fyzických osôb a stagnácia počtu pracovníkov na týchto farmách) a naopak trend smerujúci skôr k intenzifikácii v produkčných oblastiach (úbytok fariem fyzických osôb, nižšia segmentácia fariem právnických osôb a výrazný pokles absolútnej i relatívnej zamestnanosti).

Analýza obdobia medzi dvomi cenami dokumentuje stále silný plošný rozptyl poľnohospodárskych podnikateľských subjektov vrátane narastajúceho významu malých rodinných fariem (najmä v menej produkčných oblastiach Slovenska), ktoré majú značný potenciál najmä v nákladoch na prácu, (nepočítajú si do ceny výrobkov cenu svojej práce a odpisy).

Počty pracujúcich osôb na farmách v roku 2010 a 2013

Number of employed persons at farms in the years 2010 and 2013

Tab. 11

Ukazovateľ ¹	Obdobie ²	Farmy spolu ³	Registrované fyzické osoby ⁴	Neregistrované fyzické osoby ⁵	Právnické osoby ⁶
Počet pracujúcich osôb ⁷	Rok 2010	90 961	13 319	35 046	42 596
	Rok 2013	80 017	12 187	28 762	39 068

Zdroj: Štrukturálne zisťovanie fariem, 2010, 2013, ŠÚ SR⁸

1/ indicator, 2/ term, 3/ farms in total, 4/ registered natural persons, 5/ unregistered natural persons, 6/ legal persons, 7/ number of employed persons, 8/ Source: Structural survey of farms 2010, 2013, Statistical Office of the Slovak Republic

Samozásobiteľstvo podľa komoditných situačných a výhľadových správ

Samozásobiteľské aktivity ŠÚ SR odhaduje (vychádza z podnikov zapísaných v registri fariem) u niektorých komodít, ktoré sú predmetom pravidelných analýz v tzv. Situačných a výhľadových správach. Zaoberajú sa vybranými komoditami rastlinnej a živočíšnej produkcie. Obsahujú analýzy vývoja hmotnej bilancie predmetnej komodity za hospodárske a kalendárne roky, krátkodobé výhľady, atď.

Vysoký podiel samozásobiteľských aktivít sa prejavuje pri produkcii zeleniny. V roku 2014 činila celková produkcia zeleniny samozásobiteľov 217,7 tisíc ton, čo tvorilo dve tretiny (66,8 %) z celkovej produkcie zeleniny v SR. V roku 2013 bola produkcia zeleniny samozásobiteľov až 243,7 tisíc ton, čo predstavovalo tri štvrtiny celkovej produkcie zeleniny v SR. Zberová plocha samozásobiteľov činila v roku 2013 21 094 ha, čo predstavovalo tri štvrtiny (75 %) zberových plôch zeleniny spolu (tab. č. 14). V roku 2014 sa zberová plocha samozásobiteľov mierne znížila na 20 953 ha. Podiel zberových plôch samozásobiteľov však stále činil 75 % zberových plôch zeleniny spolu. Vysoké proporcie produkcie samozásobiteľov sú znázornené v tab. 13.

Produkcia zeleniny samozásobiteľov v roku 2014
Vegetables production of subsistence farmers in the year 2014
Tab. 12

Zelenina ¹	Celková produkcia zeleniny vrátane odhadu samozásobiteľov (t) v roku 2014 ²	Produkcia zeleniny na ornej pôde v t. - rok 2014 ³	Produkcia samozásobiteľov ⁴	Podiel samozásobiteľov z celkovej produkcie v % ⁵
Kapusta spolu ⁶	68 738	16303	52 435	76,3
Karfiol ⁷	4 305	424	3 881	90,2
Brokolica ⁸	522	522	0	0
Kel hlávkový ⁹	5 729	109	5 620	98,1
Kaleráb ¹⁰	11 856	449	11 407	96,2
Zeler ^{11ce}	1 769	552	1 217	68,8
Mrkva a karotka ¹²	31 699	6502	25 197	79,5
Petržlen ¹³	11 153	4488	6 665	59,8
Červená repa ¹⁴	3 900	707	3 193	81,9
Red'kovka ¹⁵	1 592	58	1 534	96,4
Uhorky nakladačky ¹⁶	11 576	656	10 920	94,3
Uhorky šalátové ¹⁷	16 310	2608	13 702	84,0
Melóny cukrové ¹⁸	590	440	150	25,4
Dyňa červená ¹⁹	3 249	3038	211	6,5
Paprika zeleninová ²⁰	25 801	5083	20 718	80,3
Rajčiaky spolu ²¹	51 082	21459	29 623	58,0
Cibuľa ²²	41 582	24247	17 335	41,7
Cesnak ²³	1 295	41	1 254	96,8
Špenát ²⁴	2 578	2062	516	20,0
Fazuľa struková ²⁵	222	3	219	98,6
Hrach záhradný ²⁶	4 707	2769	1 938	41,2
Špargľa ²⁷	746	746	0	0,0
Kukurica cukrová ²⁸	15 914	12611	3 303	20,8
Cukety ²⁹	2 702	498	2 204	81,6
Tekvica ³⁰	2 969	1480	1 489	50,2
Baklažán ³¹	90	40	50	55,6
Ostatná zelenina ³²	810	195	615	75,9
Zelenina spolu ³³	326 074	108332	217 742	66,8

 Zdroj: Situačné a výhľadové správy, NPPC-VÚEPP³⁴

1/ vegetables, 2/ total vegetables production including estimation of subsistence farmers in the year 2014 (in tons), 3/ vegetables production on arable land in the year 2014 (in tons), 4/ production of subsistence farmers, 5/ share of subsistence farmers on total production (in %), 6/ white cabbage, 7/ cauliflower, 8/ broccoli, 9/ savoy cabbage, 10/ kohlrabi, 11/ celery, 12/ carrot, 13/ parsley, 14/ red beet, 15/ radish, 16/ gherkins, 17/ cucumbers, 18/ sugary melon, 19/ water melon, 20/ sweet pepper, 21/ tomatoes, 22/ onion, 23/ garlic, 24/ spinach, 25/ beans, 26/ garden peas, 27/ asparagus, 28/ sweet maize, 29/ courgettes, 30/ pumpkin, 31/ aubergines, 32/ other vegetables, 33/ vegetables in total, 34/ Source: Situation and outlook reports, National Agricultural and Food Centre – Research Institute of Agricultural and Food Economics

Celková produkcia zeleniny vrátane odhadu samozásobiteľov (t) v roku 2013 a 2014
Total vegetables production including estimation of subsistence farmers in the year 2013 and 2014

Tab. 13

Ukazovateľ ¹	Rok 2013	%	Rok 2014	%
Produkcia zeleniny na ornej pôde (v tonách) ²	81 671	25,1	108 332	33,2
Produkcia zeleniny vrátane odhadu samozásobiteľov (v tonách) ³	325 378	100	326 074	100,0
Produkcia zeleniny samozásobiteľov v tonách ⁴	243 707	74,9	217 742	66,8

Zdroj: Situačné a výhľadové správy, NPPC-VÚEPP

1/ indicator, 2/ vegetables production on arable land (in tons), 3/ vegetables production including estimation of subsistence farmers (in tons), 4/ vegetables production of subsistence farmers (in tons), 5/ Source: Situation and outlook reports, National Agricultural and Food Centre – Research Institute of Agricultural and Food Economics

Zberové plochy zeleniny v ha

Harvested area of vegetables (in hectares)

Tab. 14

Ukazovateľ ¹	Rok 2013	%	Rok 2014	%
Zberové plochy- zelenina na ornej pôde ²	7 226	25,5	7 112	25,3
Zberové plochy vrátane odhadu samozásobiteľov (v ha) ³	28 320	100	28 065	100,0
Zberová plocha samozásobiteľov (v ha) ⁴	21 094	74,5	20 953	74,7

Zdroj: Situačné a výhľadové správy

1/ indicator, 2/ harvested area of vegetables on arable land, 3/ harvested area including estimation of subsistence farmers (in hectares), 4/ harvested area of subsistence farmers (in hectares), 5/ Source: Situation and outlook reports, National Agricultural and Food Centre – Research Institute of Agricultural and Food Economics

V živočíšnej výrobe samozásobitelia už nemajú tak silné postavenie. Napríklad u produkcie hydinového mäsa v roku 2014 predstavuje odhad samozásobenia zhruba 11,9 % z celkovej čistej produkcie. V uvedenom roku odhadované samozásobenie bolo 3 975,2 tis. kusov, čo predstavovalo 9,0 tis. ton hydiny v živej hmotnosti. Samozásobenie kačíc v roku 2014 sa odhaduje na 144,0 tis. ks, čo predstavuje podiel 0,8 % z celkovej čistej výroby hydiny spolu, husí na 9,0 tis. ks, čo predstavuje iba 0,1 % na celkovej čistej výrobe, samozásobenie sliepkami na čistej výrobe hydiny spolu predstavovala 4,2 % a kurčatá 6,8 %.

Odhadované samozásobenie domácností jatočných ošípaných v roku 2014 bolo 10 681 ton jatočnej hmotnosti, čo znamenalo, že jedna štvrtina čistej výroby jatočných ošípaných zabitých na Slovensku pochádzala zo samozásobenia domácností.

V roku 2013 sa v slovenských bitúňkách zabilo 70 957 ks jatočných oviec spolu, z toho bolo 64 110 ks jahniat a 6 847 ks ostatných jatočných oviec. Celková jatočná hmotnosť zabitých

zvierat bola 499,9 ton. Podľa odhadov činilo samozásobenie 934,5 ton ž. hm., čo je 427,8 ton jatočnej hmotnosti. V produkcii ovčieho mlieka činil odhad samozásobenia pre rok 2013 1 000 ton mlieka - t.j. 9,0 % . Podľa rezortnej štatistiky v roku 2013 na slovenských bitúnkoch neboli zaznamenané žiadne porážky jatočných kôz. ŠÚ SR odhadol samozásobenie pre rok 2013 na úrovni 30,4 tis. ks v celkovej jatočnej hmotnosti 261,5 ton.

Záver

Na Slovensku je a bude zachovaná podnikateľská štruktúra, ktorá je založená na koexistencii komerčných fariem kolektívneho vlastníctva (na princípe obchodných spoločností a poľnohospodárskych družstiev) a fariem fyzických osôb. Podľa Prognózy a vízie vývoja slovenského poľnohospodárstva, potravinárstva, lesníctva a vidieka (2008), „limitujúcim faktorom pre širší prienik rodinných fariem západoeurópskeho typu je sídelná konfigurácia slovenského vidieka. Na rozdiel od charakteristických rodinných fariem v EÚ-15 (farma, rodinné sídlo a hospodárske budovy obklopené obhospodarovanou výmerou) sa v posledných desaťročiach na slovenskom vidieku stabilizoval typ celistvých obcí s minimálnymi resp. žiadnymi možnosťami dostavby podnikateľských priestorov (výnimkou sú maloparcelové ovocné či zeleninové záhrady). Doplnkovou formou hospodárenia na pôde zostanú samozásobiteľské farmy (domácnosti).“ Samozásobiteľské poľnohospodárstvo sa bude rozvíjať najmä podľa príjmovej situácie obyvateľstva a zmien životného štýlu. Bude sa zvyšovať aj záujem o pôdu na nekomerčné, resp. čiastočne komerčné využitie, vrátane v slovenských podmienkach nových foriem tzv. hobby fariem (pestovanie, chov a výroba netradičných produktov v malom) i rezidenčné, tzv. „druhé bývanie“.

Na Slovensku priemerná veľkosť fariem právnických osôb klesá a priemerná veľkosť komerčných samostatne hospodáriacich roľníkov rastie. Tento proces má výrazný vplyv na sociálnu štruktúru vidieka. Diverzifikácia poľnohospodárskych aktivít, ktorá sa prejavuje v krajinách s modelom rodinnej farmy, ako *part-time farming* alebo takzvaná pluriaktivita, sa v podmienkach Slovenska s prevládajúcim typom hospodárenia vo farmách právnických osôb, prejavuje diverzifikáciou smerom k nepoľnohospodárskym aktivitám, ktoré sa viac využívajú skôr v menej produkčných oblastiach (Dlhodobá vízia slovenskej spoločnosti, 2008).

Dostupné údaje a poznatky naznačujú, že rozsah (výmera obhospodarovanej pôdy) samozásobiteľských fariem sa stabilizoval na určitej hladine a v súčasnom období dochádza skôr k určitým vývojovým proporčným zmenám smerujúcich k miernej reštrukturalizácii týchto aktivít. Malé hospodárstva stále predstavujú istý doplnkový zdroj obživy pre rodinu, resp. miestnu spotrebu. U tohto typu hospodárstiev dochádza k istej saturácii a ich budúci vývoj nebude charakteristický ich výraznou hromadnou expanziou. Súčasne je ale badateľná akcelerácia výrazne podnikateľsky orientovaných fariem registrovaných fyzických osôb a trend k vyhranenosti a profesionalizácii tejto skupiny individuálnych farmárov.

Z uvedenej analýzy je vidieť, že samozásobiteľské domácnosti nezanikli a nie sú „mŕtve“, ale predstavujú stále relatívne rozšírenú aktivitu vidieckeho obyvateľstva, ktorá reprezentuje istý vidiecky štýl života. Pôvodný značne priestorovo rozptýlený a celoplošný charakter

samozásobiteľských aktivít sa pretransformoval do menšej priestorovej rozptýlenosti, s vyššou ekonomickou efektívnosťou a vyprofilovanosťou týchto aktivít.

Produkcija domácich potravín, práce a hodnoty vytvárané na vlastní pôde sú dôležitým vyjadrením vidieckej identity. Pôvodný samozásobiteľsky potenciál vidieka typický pre koniec 20. storočia sa postupne transformuje a mení, ale na druhej strane však tento fenomén stále prežíva a jeho aktivity sa reštrukturalizujú do iných kvalitatívnych foriem, rovín a proporcií.

Literatúra

- [1] Alterová, L: Zemědělec, 21. 11. 2008, Jak měřit multifunkčnost
- [2] Buchta, S. : Slovenský vidiek na konci dvadsiateho storočia. *Sociológia*, , ročn. 2003, č. 2, 125-140.
- [3] Buchta, S.: Samozásobiteľské farmy a vidiecka populácia na Slovensku, *Ekonomika poľnohospodárstva*, ročník VI, 2006, č. 2, str. 5-14
- [4] Buchta, S.: Marginalizované skupiny poľnohospodárskej populácie v kontexte sociálnych zmien vidieka, VÚEPP, Bratislava, december 2004
- [5] Buchta, S: Čo ukázal cenzus fariem 2010 v oblasti podnikateľskej štruktúry a pracovných síl. *Ekonomika poľnohospodárstva*, č. 1, 2012, str. 127-133
- [6] Buchta, S.: Sociálne zmeny poľnohospodárskej populácie – proces postupného statusového pádu, *Ekonomika poľnohospodárstva*, ročník XIII, 2013, č. 4
- [7] Blaas, G.: Individual Farmers in Slovakia: Typology, Recruitment Patterns and Sources of Livelihood. *Slovak Sociological review* ročník 35, 2003, č. 6, s. 557-578
- [8] Dlhodobá vízia slovenskej spoločnosti, Bratislava, august, 2008
- [9] Chrastinová, Z., Stanková, M., Belešová, S.: Malé farmy a rodinné farmy na Slovensku a v krajinách EÚ, *Ekonomika poľnohospodárstva*, ročník XIII, 2013 č. 4 :
- [10] Klvač, P.: Kulisy venkovského života. Dějiny a současnost. *Kulturně historická revue*. 30, č. 6, (2008,) s. 41-43
- [11] Komárek, S.: Příroda a kultura, Academia, 2008
- [12] Konceptia podpory pre malých, mladých a rodinných farmárov MPRV SR, č. m. UV-39598/2014 135/2014, 26.11.2014,
- [13] Latruffe, L., Davidova, S., Blaas, G.: Aká je budúcnosť korporátnych fariem v podmienkach spoločnej poľnohospodárskej politiky? *Sociológia* 2008, Vol. 40, No. 2.
- [14] Librová, H.: Pestří a zelení. Kapitoly o dobrovolné skromnosti, Duha, 1994
- [15] Lindbloom, J.: Samozásobiteľstvo - kultúrna tradícia alebo neformálna ekonomická činnosť?, in. *Sociálne vedy a humanistika očami mladých*, Zborník, Veda, Bratislava, 2006
- [16] Majerová, V. a kol.: Český venkov 2006 Sociální mobilita a kvalita života venkovské populace, Praha: Česká zemědělská univerzita v Prahe, 2007.
- [17] Murdoch, J.: Networks – a new paradigm of rural development?, *Journal of Rural Studies*, vol. 16, 2000, pp. 407-419

- [18] O budúcnosti malých zemедělských podniků (2013/2096(INI), Výbor pro zemědělství a rozvoj venkova, Európsky parlament, 15. 1. 2014
- [19] Prognóza a vízia vývoja slovenského poľnohospodárstva, potravinárstva, lesníctva a vidieka, Bratislava 2008
- [20] Polosamosobiteľské poľnohospodárstvo – hodnota a smery rozvoja, tematická sekcia B (štrukturálna a kohézna politika) Európskeho parlamentu, apríl 2013, s. 28.)
- [21] Rochovská, A., Majo J.: , alebo už sa to pestovanie v dnešnej dobe neoplatí ? (Domáce hospodárenie – stále dôležitá súčasť životných stratégií domácností slovenského postsocialistického vidieka), Slovenský národopis, 2013, č. 1
- [22] Štrukturálne zisťovanie fariem 2010,2013, komplexné výsledky, ŠÚ SR, 2012, 2015
- [23] Slavkovský, P.: Životné stratégie ľudí spätých s poľnohospodárskou prvovýrobou na Slovensku v 20. a 21. storočí. *Slovenský národopis*, roč. 53 2005 , č. 2, s. 119-133.
- [24] Sedlák, J.: Domáce zakáľačky sú opäť v móde, Pravda, 12.1. 2015
- [25] www.vuepp.sk, situačné a výhľadové správy

Došlo 3. 2. 2016

Kontaktná adresa

PhDr. Stanislav Buchta, PhD.

NPPC- Výskumný ústav ekonomiky poľnohospodárstva a potravinárstva, Trenčianska 55,
824 80 Bratislava, SR

e-mail stanislav.buchta@vuepp.sk

stanislav.buchta@gmail.com
